

Ольга Просіна,

кандидат педагогічних наук, докторант,
доцент кафедри філософії і освіти дорослих
Центрального інституту післядипломної
педагогічної освіти Університету менеджменту освіти
Національної академії педагогічних наук України
(м. Київ, Україна)

Olga Prosina,

Candidate of pedagogical sciences, Doctoral student
Associate Professor of Philosophy and adult education
of the Central Institute of postgraduate pedagogical
education of the University of Educational Management
of the Academy of educational sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

УДК 37.025

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Анотація. У статті розкрито поняття емоційного інтелекту, доведено значення розвитку вмінь застосовувати емоційний інтелект майбутніми вчителями музики як важливої складової їх професійної компетентності. Визначено шляхи розвитку цього вміння та актуалізовано значення розвитку даного вміння в рамках реформ Нової української школи.

На основі емпіричного дослідження за методикою ЕмІн Д. Люсіна, яка ґрунтується на уявленні про емоційний інтелект як про змішаний конструкт, що поєднує в собі когнітивні здібності та особистісні характеристики (цікавість до внутрішнього світу людей, схильність до психологічного аналізу поведінки), встановлено, що в середньому майбутні вчителі музики мають низький рівень емоційного інтелекту.

Для розв'язання даної проблеми пропонується спецкурс «Емоційний інтелект. Розвиток емоційного інтелекту засобами мистецтва». Спецкурс спрямований на формування у майбутніх учителів музики знань, вмінь та навичок використовувати емоційний інтелект і розвивати його в учнів засобами мистецтва. Завданням спецкурсу є надати теоретичну інформацію щодо сутності поняття «емоції», «емоційний інтелект», технології розвитку емоційного інтелекту; показати способи та методи ідентифікування, аналізу та встановлення зв'язків між емоціями, розвинути здатність співпереживати іншій людині та впливати на її емоційний стан; розкрити можливості управління та корегування власними емоціями через заняття мистецтвом. Програмою спецкурсу передбачено лекції та практичні заняття, під час яких розкриваються базові поняття.

Ключові слова: емоції, емоційний інтелект, технології розвитку емоційного інтелекту, професійна компетентність майбутніх вчителів музики.

DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AS THE BASIS FOR PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE MUSIC TEACHERS

Abstract. The article defines the concept of emotional intelligence. Development of skills how to use emotional intelligence of future music teachers is an important component of their professional competence. The author determines some ways of development of this skill as a significant part of the reforms of the New Ukrainian School.

It was found that future music teachers have a low level of emotional intelligence based on the empirical research of EQ method by D. Liusin. This method is based on the idea of emotional intelligence as a mixed construct that combines cognitive abilities and personal characteristics (curiosity to the inner world of people, a tendency to psychological analysis of behavior). The special course called "Emotional Intelligence. Development of Emotional Intelligence by Means of Art" can help to solve this problem. The special course is aimed at forming future music teachers' knowledge, skills and abilities in order to use emotional intelligence as well as develop it by means of art. The purpose of the special course is to provide theoretical information about the essence of concept of "emotion", "emotional intelligence", technologies of development of emotional intelligence; to show methods how to identify, analyze and establish relationships between emotions, develop empathy with another person and influence on one's emotional state; to reveal the possibilities of managing and correcting one's own emotions through art classes. The program of the special course consists of lectures and practical classes which reveal the basic concepts.

Keywords: emotions, emotional intelligence, technologies of development of emotional intelligence, professional competence of future teachers of music.

ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування загальної середньої освіти в Україні робить виклики передкладами вищої освіти, зокрема щодо модернізації системи підготовки майбутніх учителів музики. Формування їхньої професійної компетентності має проходити з урахуванням сучасних світових тенденцій та вимог, які ставить перед вчителем Нова українська школа.

Згідно Концепції Нової української школи (далі НУШ) відбувається процес переосмислення цінностей, який спонукає до пошуку нового в теорії та практиці навчально-виховного процесу. Таким чином, важливим є у процесі формування професійної компетентності майбутнього вчителя готувати до сучасних змін та навчити бути проактивним, вміти швидко оновлювати свої професійні вміння, йти разом з часом.

Серед наскрізних вмінь, які виокремлені в Концепції НУШ, в рамках підготовки майбутніх педагогів музики варто звернути увагу на вміння застосовувати емоційний інтелект.

Традиційні підходи здебільшого не враховували важливість розкрити майбутнім вчителям музики сутність поняття «емоційний інтелект» та значення мистецтва, зокрема музичного, для його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід як фундаментальна наукова категорія розкрито в дослідженнях І. Беха, Н. Бібік, М. Головань, В. Краєвського, О. Овчарук, О. Савченко, С. Сисоєвої, Т. Сорочан та інших науковців. Вчені визначають поняття «компетентність» та «компетенція», розкривають значення предметних і ключових компетентностей, що відображають різноманітні сфери буття особистості, спрямовані на забезпечення успіхів у різних сферах життєдіяльності людини. Базові категорії компетентнісного підходу отримали нормативно-правове підґрунтя в державних освітніх стандартах і закріплені в новому Законі України про освіту, вони прописані в документах Міжнародної комісії Ради Європи тощо.

Формуванню професійних компетентностей майбутніх вчителів музики присвячені роботи багатьох вітчизняних музикантів-науковців, зокрема А. Козир, Л. Масол, М. Михаськової, О. Олексюк, Т. Пляченко, А. Растригіної, Р. Савченко, О. Щолокової та інших представників мистецької освіти, які розглядають теоретико-методологічні й експериментальні аспекти її формування. Зазначимо, що загальна мета формування професійної компетентності майбутніх учителів – набуття комплексу розвинених музичних здібностей і педагогічних якостей, які були б здатні забезпечити найвищі результати в музичному навчанні та естетичному вихованні школярів.

Але треба зазначити, що проблемі розвитку емоційного інтелекту як основи розвитку професійної компетентності у майбутніх учителів музичного мистецтва приділено замало уваги в працях вчених і тому ця проблема потребує детального дослідження.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є розкриття значення розвитку вміння застосовувати емоційний інтелект майбутніми учителями музики та шляхів розвитку цього вміння в процесі формування професійної компетентності. Завдання, відповідно до поставленої мети, полягають в аналізі сформованості вмінь застосовувати емоційний інтелект майбутніми учителями музики та розкритті загальної структури спецкурсу для розвитку емоційного інтелекту як складової професійної компетентності майбутніх учителів музики.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: аналіз, узагальнення теоретичних положень наукової літератури з метою обґрунтування актуальності проблеми розвитку емоційного інтелекту в майбутніх учителів музики як складової професійної компетентності; тестування ЕІ за методикою Емін Д. Люсіна; методи математичної статистики для визначення статистичної значущості отриманих у ході експерименту результатів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Емоційний інтелект – цей термін було вжито вперше у 1990 році Дж. Мейером та П. Саловєєм, вчені під цим терміном розуміють «здатність ретельно осягнути, оцінити та виразити емоції; здатність розуміння емоцій та емоційних знань; а також здатність керування емоціями, що сприяє емоційному й інтелектуальному зростанню» особистості [8].

Емоції – це необхідна складова для реалізації особистості в будь-якій професійній сфері: завойовувати довіру, зміцнювати відносини, формувати бачення, концентрувати енергію, управляти людьми, знаходити компроміси, приймати важкі рішення і одержувати корисні уроки з невдач. Без щирих емоцій особистість не буде мати успіху. Потрібні емоції як на фронтальному рівні – щоб встановлювати пріоритети, так і на зворотному зв'язку – щоб мотивувати і надихати людей.

Під розвитком емоційного інтелекту засобами мистецтва ми розуміємо навчання, спрямоване на розвиток емоційного інтелекту через сукупність методів та прийомів для формування вміння вести спостереження й осмислювати емоційний стан людей, розвиток навичок співпереживати їхньому емоційному стану та здійснювати управління і корекцію власних емоцій засобами мистецтва.

Система розвитку емоційного інтелекту засобами мистецтва складається з чотирьох компонентів: когнітивний – сформованість знань про емоції, вміння їх ідентифікувати, аналізувати та встановлювати зв'язки між ними, розшифрувати емоційну інформацію; емоційно-ціннісний – усвідомлення значення власних емоцій і емоцій оточуючих; поведінковий – емпатія, асиміляція емоцій в мислення, вміння управляти власними емоціями та коригувати їх за допомогою мистецтва.

Важливим для нашого дослідження є поняття «компетенція», яке увійшло в педагогічну практику у 70-х роках ХХ століття у США. Уперше термін «компетенція» було вжито у 1965 році Н. Хомським у Масачусетському університеті. Аналізуючи процеси засвоєння граматичної будови рідної мови, він дійшов висновку, що в основі мовної поведінки та комунікативної діяльності людини є знання, які мають емпіричний характер та часто не усвідомлюються носіями мови, але саме вони дають змогу людині розуміти велику кількість речень і висловлювань. Ці знання та здатності науковець назвав «компетенцією» [7].

Ґрунтовні наукові дослідження щодо сутності компетентнісного підходу мають Л. та С. Спенсори. Ними було зазначено, що компетенції є базовими якостями людей і позначають «варіанти поведінки або мислення, поширені на різні ситуації і тривають досить значний період часу» [6, с. 3].

Для того, щоб зрозуміти, яким чином ми маємо формувати професійні компетентності майбутніх вчителів музики, важливо усвідомити значення формування п'яти типів базових якостей особистості:

1. Мотиви – те, про що особа думає або чого хоче постійно і що спонукає її до дії.

2. Психофізіологічні особливості (або властивості). Фізичні характеристики і відповідні реакції на ситуації або інформацію.

3. Я-концепція. Установки, цінності чи образ-Я людини.

4. Знання. Інформація, якою володіє особа в певних змістовних областях.

5. Навички. Здатність виконувати певну фізичну або розумову задачу [6, с. 9-11].

Спенсери наголошують, що найлегше набути знання та навички і більше часу й зусиль необхідно на формування мотивів та Я-концепції.

У новому Законі про освіту поняття «компетентність» визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [2].

Формування професійної компетентності має бути спрямованим на формування досвідченості майбутнього педагога, поділяємо думку академіка І.Беха, і робимо акцент на слові «досвідченість», а не на «обізнаність, поінформованість» суб'єкта у певній галузі [1]. Тож у процесі формування професійної компетентності, ми акцентуємо увагу на важливості розвитку в майбутнього вчителя музичного мистецтва вміння застосовувати емоційний інтелект та використовувати необхідні методи, форми та засоби для розвитку емоційного інтелекту в учнів.

З майбутніми вчителями музики нами було проведено діагностування емоційного інтелекту (EI) за методикою ЕмІн Д. Люсіна [3].

Дана методика ґрунтується на уявленні про емоційний інтелект як про змішаний конструкт, що поєднує у собі когнітивні здібності та особистісні характеристики (цікавість до внутрішнього світу людей, схильність до психологічного аналізу поведінки, тощо). Д. Люсіна розуміє під емоційним інтелектом здатність до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними. У структурі емоційного інтелекту автор виділяє міжособистісний емоційний інтелект (MEI) – розуміння емоцій інших людей та управління ними, а також внутрішньособистісний емоційний інтелект (BEI) – розуміння власних емоцій та управління ними. Опитувальник ЕмІн складається з п'яти субшкал: дві субшкали вимірюють різні аспекти MEI і три субшкали вимірюють різні аспекти BEI: МР «міжособистісне розуміння» – розуміння чужих емоцій; здатність розуміти емоційний стан людини на основі зовнішніх проявів емоцій (міміка, жестикуляція, звучання голосу) та/ або інтуїтивно; чутливість до зовнішніх станів інших людей. МУ «міжособистісне управління» – управління чужими емоціями; здатність викликати в інших людей ті чи інші емоції, знижувати інтенсивність небажаних емоцій.

Всього у дослідженні взяло участь 40 респондентів. Результати опитування: у 5% (2 студентів) був визначений дуже високий рівень емоційного інтелекту, високий – у 10% (4 студентів); 37.5% (15 студентів) – мають середній рівень розвитку емоційного інтелекту; низький рівень 30% (12 студентів) та дуже низький – 17.5% (7 студентів).

Дані опитування свідчать про необхідність посилити увагу під час навчання до проблеми розвитку емоційного інтелекту. Задля цього розробили спецкурс для майбутніх вчителів музики «Емоційний інтелект. Розвиток емоційного інтелекту засобами мистецтва» (30 год.).

Мета спецкурсу – формування у майбутніх педагогів музики знань, умінь та навичок використовувати емоційний інтелект і розвивати його в учнів засобами мистецтва.

Завдання спецкурсу – надати теоретичну інформацію щодо сутності поняття «емоції», «емоційний інтелект», технології розвитку емоційного інтелекту; показати способи та методи ідентифікування, аналізу та встановлення зв'язків між емоціями, розвинути здатність співпереживати іншій людині та впливати на її емоційний стан в процесі опанування мистецькими творами; розкрити можливості управління та корегування емоціями через заняття мистецтвом.

Програмою спецкурсу передбачено лекції та практичні заняття, під час яких розкриваються базові поняття.

На Рис.1 представлено основні тематичні напрямки, які ми розкриваємо у ході спецкурсу.

Так, під час лекції «Теоретичні засади розуміння емоцій. Емоційний інтелект», розкривається опис шести основних емоцій – гніву, презирства, страху, подиву, радості, печалі. Звертається особлива увага на характеристику кожної емоції, яка розкривається через міміку обличчя, відчуття, відображається в русі, ході тощо. Наприклад, розкриваючи емоцію гніву визначаємо, що причина даної емоції – переживання чогось несправедливого, фізичні прояви емоції – стислі зуби, кутики губ опущені, очі блищать, вони або зжужені, або відкриті, брови зсунуті до перенісся, зовнішні кутики брів підняті вгору, є вертикальні складки на чолі і перенісся, обличчя динамічне, думки – негативні і неприємні.

Основні підходи для викладання спецкурсу – особистісно-орієнтований та інтегрований. Безумовно, для розкриття змісту даного спецкурсу має бути встановлена суб'єкт-суб'єктна форма взаємодії між викладачем та студентами.

Важливим є для нас також застосування саме інтегрованого підходу, бо майбутньому вчителю музики для опанування питань емоційного інтелекту та його розвитку варто вийти за межі одного виду мистецтва, тому так важливо застосовувати інтегрований підхід. Під час порівнянь, встановлення асоціації активно розвивається художньо-образне мислення, фантазія, чуттєва сфера, що сприяє ефективному розвитку умінь застосовувати емоційний інтелект.

Під час викладання спецкурсу передбачено застосовувати різні методи, зокрема фасилітовану дискусію. Так, наприклад, тренер пропонує майбутнім вчителям музики розглянути картину Ніколи Пуссена «Суд Соломона». Тренер задає питання: «Які емоції передав художник на картині? Чому ви так вважаєте? Що відчуваєте ви, коли дивитесь на картину?».

Один з аспектів міні-лекції «Моделювання емоцій засобами музичного мистецтва» – розкриття закономірностей, які характерні творам з традиційними засобами музичної виразності, їх слід враховувати при сприйнятті музики для розуміння закладених у них емоцій (за В. Петрушиним):

1. Повільний темп + мінорне забарвлення звучання в узагальненому вигляді моделюють емоцію смутку і передають настрої смутку, зневіри, скорботи, жалю про померлого прекрасне минуле.

2. Повільний темп + мажорне забарвлення моделюють емоційний стан спокою, розслабленості, задоволення. Характер музичного твору в цьому випадку буде споглядальним, врівноваженим, умиротвореним.

3. Швидкий темп + мінорне забарвлення в узагальненому вигляді моделюють емоцію гніву. Характер музики в цьому випадку буде напружено-драматичним, схвильованим, пристрасним, героїчним.

4. Швидкий темп + мажорне забарвлення моделюють емоцію радості. Характер музики життєстверджуючий, оптимістичний, веселий, радісний.

Рис.1 Основні тематичні напрямки спецкурсу «Емоційний інтелект. Розвиток емоційного інтелекту засобами мистецтва»

Проведені узагальнення дозволяють корегувати емоційний стан людини, якщо, наприклад, людина знаходиться в стані гніву, їй доцільно послухати твір в швидкому темпі в мінорних тональностях, прислухатися до своїх почуттів, думок, прожити цю емоцію і, можливо, знайти перехід до більш спокійного стану.

Наведений підхід допомагає педагогу розкрити майбутнім учителям музики певні музичні закономірності в розкритті емоцій та надати «рецепт» для корекції їхнього емоційного стану засобами музичного мистецтва.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, у ході емпіричного дослідження нами встановлено, що у майбутніх вчителів музики недостатньо розвинутий емоційний інтелект. Тому важливим є включати у навчальні плани спецкурси, які сприятимуть усвідомленню значення емоційного інтелекту в професійній діяльності вчителя музики та допоможуть сформувати вміння застосовувати емоційний інтелект у своїй життєдіяльності.

Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва повинна враховувати вимоги, які висувуються до педагогів Нової української школи. Тому варто готувати майбутніх учителів до сучасних викликів, які стоять перед освітянами, та формувати вміння швидко адаптуватися до змін, які диктує світ. Для цього необхідно змінювати як зміст, так і методи, форми підготовки майбутніх учителів музики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці / І.Д. Бех // Виховання і культура. – 2009. – №1–2 (17-18). – С. 5–7
2. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII "Про освіту"
3. Люсин Д.В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭмИн / Д.В. Люсин // Психологическая диагностика. – 2006. - № 4. – С. 3 – 22.
4. Масол Л. Впровадження компетентнісного підходу до змісту загальної мистецької освіти: аналіз державних стандартів / Л. Масол // Мистецтво та освіта. – 2014. – № 4. – С. 2-8
5. Просіна О.В. «Мистецтво» як один із головних предметів у школі Електронний ресурс. / О.В. Просіна. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/845-mistetstvo-yak-odin-iz-golovnikh-predmetiv-u-shkoli>
6. Спенсер-мл Лайл М. Компетенции на работе [Пер. с англ.] / Лайл М. Спенсер-мл. и Сайн М. Спенсер. – М: HIPPO, 2005. - 384 с.
7. Хомський Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский. – М. : Издательство Московского университета, 1972. – 259 с.
8. Mayer J.D. The intelligence of emotional intelligence. Intelligence / J.D. Mayer, P. Salovey. - Vol.17, 1993

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- 1 Bekh, I.D. (2009). Teoretyko-prykladnyi sens kompetentnisnogo pidkhodu u pedahohitsi [Theoretical and applied sense of competence approach in pedagogy]. Vykhovannia i kultura [Education and Culture], 1– 2 (17-18), 5–7.
- 2 Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [The Law of Ukraine "On Education"]. (2017, September 5).
- 3 Masol, L. (2014). Vprovadzhennia kompetentnistnogo pidkhodu do zmistu zahalnoi mystetskoï osvity: analiz derzhavnykh standartiv [Implementation of competence approach to the content of general artistic education: Analysis of state standards]. Mystetstvo ta osvita [Art and Education], 4, 2-8
- 4 Prosina, O.V. «Mistetstvo» yak odyn iz holovnykh predmetiv u shkoli ["Art" as one of the main subjects at school]. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/articles/845-mistetstvo-yak-odin-iz-golovnikh-predmetiv-u-shkoli>
- 5 Spenser-ml Lail M. & Spenser Sain M., (2005). Kompetentsii na rabote [Competences at work]. Moscow: HIPPO.
- 6 Khomskii, N. (1972) Aspekty teorii sintaksisa [Aspects of the theory of syntax]. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta.
- 7 Liusin, D. V. (2006). Novaiia metodika dlia izmereniia emotsionalnogo intellekta: oprosnik EmIn [New method for measuring emotional intelligence: Questionnaire EQ]. Psikhologicheskaiia Diagnostika [Psychological Diagnostics], 4, 3–22.
- 8 Mayer, J.D.(1993). The intelligence of emotional intelligence. Intelligence / J.D. Mayer, P. Salovey [The intelligence of emotional intelligence. Intelligence / J.D. Mayer, P. Salovey]. - Vol.17, 1993